Список використаних джерел

1. Богатирев П. Магічні дії, обряди і вірування Закарпаття / П. Богатирев // Питання теорії мистецтва. – Москва: Мистецтво, 1971. – С. 210–211.
2. Жаткович Ю. Різдвяні звичаї на Верховині / Ю. Жаткович // Русин. – Ужгород, 1921. – С. 3-5.
3. Панькевич І. «Віфлеєм» як різдвяна гра і «Вертеп» / І. Панькевич // Підкарпатська Русь. – Ужгород., 1925. – Ч.2. – С. 29-30.
4. Лінтур П. В. Угро-Русскія коляди / П. В. Лінтур // Русское слово. – Ужгород, 1942. – № 9. – С. 10-15.
5. Потушняк Ф. «Баранки (Рождественская игра)» / Ф. Потушняк // Літературна неділя. – Ужгород, 1942. – Ч.3. – С. 19– 21.
6. Спатару Г. Демонологические образы и их преобразование в народной драме Буковины и Закарпаття. – С.82–83.
7. Хланта І. В. Закарпатський вертеп / І. В. Хланта. – Ужгород.: Видавництво «Закарпаття», 1995. – 235 с.
8. Тиводар М. Етнографія Закарпаття / М. Тиводар. – Ужгород.: «Гражда», 2011. – 407 с.

References

1. Bohatyrev, P. 1971. *Magicheskiye deystviya, obryady i verovaniya Zakarpattya* [Questions of the theory of art]. Moscow: Art.
2. Zhatkovych, Yu. 1921. *Rizdviani zvychai na Verkhovyni* [Christmas customs on Verkhovyna]. *Rusin*, pp. 3-5.
3. Pan'kevych, I. 1925. «Vifleyem» yak rizdviana hra i «Vertep» [«Bethlehem» as a Christmas game and «Vertep»]. *Subcarpathian Rus*, 2, pp. 29-30.
4. Lintur, P. V. 1942. *Uhro-Russkiya kolyady* [Ugro-Russian Christmas carols]. *The Russian word*, 9, pp. 10-15.
5. Potushnyak, F. 1942. «Baranki (Rozhdestvenskaya igra)» [«Baranka Christmas Game»]. *Literary week*, 3, pp. 19-21.
6. Spataru, H. *Demonologicheskiye obrazy i ikh preobrazovaniye v narodnoy drame Bukoviny i Zakarpattya* [Demonological images and their transformation in the folk drama of Bukovina and Transcarpathia].
7. Hlantha, I.V. 1995. *Zakarpatt's'kyi vertep* [Zakarpattia Vertep]. Uzhhorod: Transcarpathian Publishing House.
8. Tivodar, M. 2011. *Etnohrafiya Zakarpattya* [Ethnography of Transcarpathia]. Uzhgorod: «Citizens».

УДК 378.147

DOI:10.31339/2617-0833-2019-2(27)-2-69-75

**ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН**

Плющ В.М.

**FACTORS IN PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE SCIENCE
TEACHERS**

Plyushch Valentina

В статті проаналізовано основні групи чинників професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін. Провідними чинниками професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін під час навчання їх у закладах вищої освіти визначено: зовнішні (суспільні) чинники, внутрішні чинники закладів вищої освіти, особистісні чинники розвитку викладачів та індивідуальні чинники розвитку

студентів.

Ключові слова: педагогічні чинники, професійне самовдосконалення.

The paper deals with the problem of choosing factors in the training of future science teachers. The paper aims to identify and describe the leading factors in professional self-development of future science teachers. The research methods are as follows: theoretical methods – interpretative and analytical methods (to study scientific, pedagogical sources), systematization, generalization, experimental diagnostic methods. The leading factors in professional self-development of future science teachers during their higher education study are presented below: external factors (social, socio-cultural, legal) are determined by the state's policy on the development of society and education and strategies for training future science teachers, as a system of primary positions, specialists' requirements, social importance, working conditions that highlight the attractiveness of the position of a science teacher; internal factors of higher education institutions (educational, methodical, procedural, content-related, organizational, technological, financial, scientific) determine the educational environment of professional training, financial means of the educational process, the level of integration of science and practice in the training; personal factors in the development of lecturers (the quality of activities, the level of applying the leading concepts and principles of education, the level of lecturers' professional skills, their readiness for advanced training) and individual factors in student development (personality traits) that influence the intellectual and motivational spheres of a future teacher's personality. The paper concludes that the factors determined by the conditions of higher education institutions have the most significant impact on students' professional self-development.

Keywords: pedagogical factors, professional self-development.

Професійне самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін складне інтегративне явище, ефективність та результативність якого визначається готовністю до цього виду діяльності. Продуктивна діяльність освітньої системи залежить від впливу соціально-педагогічних умов, які визначаються різноманітними чинниками. Певні чинники можуть як прискорювати, так і сповільнювати реалізацію освітніх інновацій, розвиток педагогічних процесів і систем [5, с.97]. Отже вибір чинників професійного самовдосконалення майбутніх учителів є актуальною проблемою їх підготовки.

Поняття «чинник» розглядають як умову, рушійну силу, причину певного процесу, яка визначає його характер або одну з основних рис; фактор [1, с. 1601]. Відповідно до нашого дослідження визначимо чинники як рушійні сили, причини, які здійснюють вплив на формування готовності майбутніх учителів природничих дисциплін до професійного самовдосконалення.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови наведено наступні види чинників: антропогенний (зумовлений діяльністю людини); екзогенний (зовнішнього походження, викликаний зовнішніми причинами); ендогенний (внутрішнього походження, викликаний внутрішніми причинами) [1, с. 1601].

В літературі немає єдиного підходу до визначення основних груп чинників підготовки майбутніх учителів, наприклад чинники поділяють: на внутрішні (диспозиційні) та зовнішні (ситуаційні); соціально-економічні, пов'язані із змінами в суспільній свідомості і появою нових цінностей в освіті; практичні, що виникли внаслідок соціально-економічних перетворень у нашій країні, появи нових типів навчально-виховних закладів; теоретичні, зумовлені соціально-економічними, практичними змінами в розвитку освіти [6, с. 114].

Чинники, які впливають на ефективність підготовки учителів, залежні від соціально-історичного розвитку, педагогічних умов та об'єкту дослідження. Визначаючи чинники професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін необхідно враховувати, що самовдосконалення залежить як від педагогічного впливу, так і від власної активності особистості студента.

Відповідно до нашого дослідження вважаємо доцільний поділ чинників на: зовнішні стосовно освітньої системи (суспільні, соціально-культурні, нормативно-правові тощо), внутрішні (змістові, організаційно-технологічні, навчально-методичні, тощо) та особистісні (внутрішні чинники суб'єктів навчання) чинники розвитку якостей, властивостей. Серед останніх визначаємо в окремі групи чинники особистісного розвитку особистості педагога та чинники індивідуального розвитку особистості студента.

Отже, провідними чинниками професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін під час навчання їх у закладах вищої освіти визначено: зовнішні (суспільні) чинники, внутрішні чинники закладів вищої освіти, особистісні чинники розвитку викладачів та індивідуальні чинники розвитку студентів.

Зовнішні чинники (суспільні, соціально-культурні, нормативно-правові тощо) визначаються соціально-освітньою політикою держави щодо розвитку та стратегій підготовки вчителів природничих дисциплін, як система вихідних положень, вимог фахівців, соціальної значимості, умов праці, які визначають привабливість професії вчителя природничих дисциплін.

Внутрішні чинники (навчально-методичні, процесуально-змістові, організаційно-технологічні, матеріально-фінансові, науково-методичні тощо) визначають освітнє середовище професійної підготовки, матеріальні умови освітнього процесу, ступінь інтеграції науки та практики в навчанні тощо.

Особистісні чинники розвитку викладачів (якість діяльності, ступінь застосування провідних концепцій і принципів освіти, рівень кваліфікації викладачів, готовність до підвищення кваліфікаційного рівня тощо) передбачають визначення мети, завдань, змісту, структури діяльності, спрямованої на якісну підготовку майбутніх учителів, уміння здійснювати самооцінку, самоаналіз, рефлексії власних дій щодо ефективності організації освітнього процесу, досвід впровадження педагогічної діяльності.

Індивідуальні чинники розвитку студентів (індивідні та особистісні якості в властивості особистості) впливають інтелектуальну та мотиваційну сфери особистості майбутнього вчителя. Стосовно нашого дослідження визначаємо провідною орієнтацією на цінності освіти та мотиви, що спонукають до виконання діяльності самостійно, до самопізнання, самовиховання, самоосвіти, самовдосконалення, й усвідомлення майбутніми вчителями природничих дисциплін значення професійного самовдосконалення для особистісного та суспільного становлення як професіонала.

З метою визначення провідних чинників студентам пропонувалось обрати можливі чинники (з чотирьох груп), що впливають на їх навчання та професійне становлення а також проранжувати їх за значущістю.

Зовнішні чинники відображають суспільну значимість професії та містить такі фактори: величину заробітної плати (64,2%), умови праці (41,3 %) та престижність професії (37,7 %). Переважна більшість респондентів відмітила, що саме заробітна плата є домінуючим чинником у цій групі, яка визначає потребу у працевлаштуванні незалежно від отриманої спеціальності. На підтвердження наводимо факт незначного відсотку працевлаштування випускників природничих спеціальностей за фахом. Отже, основний вплив суспільних факторів відбувається через ставлення суспільства до фахівців, що займаються педагогічною діяльністю. Фактори соціального середовища здатні як підсилювати, так і знижувати професійну мотивацію. Нині це ставлення, на жаль, виражається у відсутності престижності цієї професії, невисокому матеріальному стимулюванню праці вчителя. Науковці та практики наголошують на «невідповідності між суспільною роллю і соціальним статусом учителя» [2]. Результати опитування уможливають зробити висновки про те, що успішність підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін, яка сьогодні співвідноситься з формуванням їх готовності до професійного самовдосконалення можна покращити, якщо підвищити суспільну значущість професії, що стане одним з факторів вступу у заклади вищої освіти на природничі

спеціальності здібних та талановитих випускників закладів загальної середньої освіти, а випускників – працювати за фахом.

Внутрішні (інституційні) чинники відображають особливості навчального процесу (зміст підготовки, технології навчання, організаційні форми і методи навчання, особливості діагностування результатів та спрямованість на суб'єкт-суб'єктну взаємодію). Під час вибору окреслених чинників респонденти надали перевагу застосуванню інноваційних засобів та методів навчання (51,3%), змісту підготовки (44,3%), особливостям контролю результатів (25,5%). Основним внутрішнім чинником професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін визначено інноваційне освітнє середовище закладу вищої освіти. Професійна підготовка вчителя природничих дисциплін визначає сукупність цілей і педагогічних завдань, змісту, організаційних форм і методів навчальної діяльності студентів. Одним із чинників професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін визначено й зміст дисциплін професійної освіти, завдяки якому підвищується професійний інтерес, формуються певні установки і професійно важливі якості педагога. Проблема осучаснення змісту дисциплін підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін є дуже важливою. Добір змісту навчальних дисциплін має здійснюватися з огляду на розвиток науки та з урахуванням професійно-педагогічної діяльності [3]. Така побудова навчальної дисципліни дозволяє вирішити проблему фундаменталізації та професіоналізації підготовки фахівця. В результаті виникає зв'язок змісту навчальної дисципліни з професією вчителя та спеціалізацією.

Третя група чинників – особистісні чинники розвитку викладачів, що відображають особливості педагогічного персоналу, які під час підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін формують у них здатність до професійного самовдосконалення (особистісні й професійні цінності викладачів, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців, рівень їхньої педагогічної майстерності та професійної компетентності). Респонденти провідними визначили педагогічну майстерність (58,6 %), рівень їхньої та професійної компетентності (42,9 %), особистісні та професійні цінностям викладачів (28,6 %). Важливо, щоб під час навчання у закладі вищої освіти студент, взаємодіючи з викладачем, переймав його відповідний рівень культури, духовності та морально-етичні норми. Це можливо за умов сформованості у викладача професійно важливих якостей, належної системи цінностей. Також викладач має володіти педагогічною майстерністю, бути професійно компетентним, щоб передати набуті знання і досвід своїм студентам. Відзначимо, що саме належний рівень педагогічної майстерності та професійної компетентності дає змогу викладачеві структурувати зміст навчальних дисциплін, вибирати ефективні технології, методи, форми підготовки майбутніх фахівців й оптимально поєднувати їх з метою реалізації освітніх цілей.

Враховуючи відповіді респондентів важливим визначено соціально-психологічний клімат (психологічна атмосфера) в навчальному колективі, який розуміють як якісну сторону міжособистісних відносин, що виявляються в сукупності психологічних обставин, які покращують або знижують продуктивну сумісну діяльність та всебічний розвиток особистості в групі.

Четверта група – це індивідуальні чинники студентів, що відображають особистість студента: загальний рівень культури, особистісні цінності, організаторські здібності, творчі якості та наявність мотивації до самовдосконалення. Рівень формування готовності майбутніх учителів до професійного самовдосконалення значною мірою залежить від особистісних характеристик студентів. Дослідники, які вивчали проблему професійного самовдосконалення майбутніх учителів, відзначають провідну роль мотиваційних структур особистості. Мотиваційна основа професійного навчання майбутнього фахівця є багаторівневою та багатоаспектною системою, що виявляється у ставленні до кінцевої цілі навчання – готовності до професійної діяльності за конкретним профілем підготовки [7]. Науковці відносять мотиви до системоутворюючих чинників особистості; мотивація є внутрішнім детермінантом діяльності; мотивація – це основа навчання та освіти особисті [4].

Отже, мотиви є невід'ємним спонукальним компонентом, внутрішнім чинником навчальної діяльності особистості. Загальне ставлення майбутніх учителів природничих дисциплін до мети їхньої підготовки сприяє усвідомленню професійного значення змісту навчальної діяльності, що є передумовою досягнення цих цілей. Ставлення до навчання як засобу досягнення професійних цілей утворює другий рівень мотиваційно-цільової основи – навчальну мотивацію. Вона складається з оцінки студентами різних аспектів освітнього процесу, його змісту, форм і способів організації з урахуванням особистих, індивідуальних потреб і цілей, що можуть повністю або частково співпадати або не співпадати з цілями навчання, внутрішніми факторами (вродженими і набутими якостями особистості). Відомо, що для здійснення будь-якої діяльності, в тому числі і педагогічної людина має володіти низкою якостей. Разом із тим, від природної обдарованості залежить не сам успіх, а лише можливість його досягнення. Розвиток позитивної мотивації особистості стосовно професійної діяльності здатен посилювати, а інколи й компенсувати нестачу здібностей, необхідних для її виконання. Внутрішніми факторами особистості, що впливають на професійне самовдосконалення майбутніх вчителів природничих дисциплін, визначено: риси і властивості, особистісні якості – мотиви, цінності, інтереси, схильності, здібності, покликання, темперамент, характер, психологічні, морально-етичні, естетичні установки тощо. Саме мотивація до професійного самовдосконалення, наявність потреби у постійній роботі над собою, з метою становлення себе як фахівця, стимулюють студента до рефлексії та самоосвіти, сприяючи його професійному самовдосконаленню.

У визначенні чинників освітнього процесу, крім виокремлення самих чинників, важливим є їх ранжування. На основі визначеної сукупності чинників, поєднаних у чотири основні підгрупи була побудована діаграма Парето (рис. 1). Її використання зумовлено потребою у визначенні чинників, які найбільш впливають на ефективність підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін здатних до професійного самовдосконалення. Діаграма відображає чинники професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін під час їх підготовки у закладах вищої освіти та їх вплив на ефективність реалізації цього процесу.

Рис. 1. Діаграма Парето (сумарний вплив чинників професійного самовдосконалення майбутніх учителів)

На діаграмі прослідковується залежність процесу формування готовності до професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін від сукупності чинників, а саме: соціальні – (42%), внутрішні (інституційні) – (30%), особистісні чинники

розвитку педагога (18 %) та індивідуальні чинники студента (11 %). Результати діаграми Парето яскраво демонструють провідну роль соціальних чинників професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін, що відображають суспільну значимість професії. Передусім постає необхідність підвищення соціального статусу вчителя природничих дисциплін у суспільстві. На другому місці чинники, які характеризують особливості організації навчального процесу, що свідчить про необхідність його модернізації з використанням інновацій в освіті. Третя за кількістю група чинників, що стосується викладацького складу, що свідчить про потребу в переосмисленні ролі викладача в освітньому процесі закладів вищої освіти та перегляді вимог до рівня його професійної підготовки та особистісних характеристик. Через недостатню спрямованість організації освітнього процесу на формування готовності до професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін виникають певні труднощі під час їх навчання. На четвертій позиції розміщено чинники, що відображають особистісні характеристики студента, що свідчить про невисокий рівень прагнень студентів до самовдосконалення, не усвідомлення значення процесів самопізнання, самоаналізу, рефлексії.

За результатами аналізу виокремлених чинників можна стверджувати, що значний потенціал щодо професійного самовдосконалення майбутніх учителів природничих дисциплін закладено саме на рівні закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку означених фахівців. Важлива роль у цьому процесі належить організації відповідної самостійної роботи студентів (займає більше 50% за навчальним планом підготовки вчителів природничих дисциплін), яку в науково-педагогічній літературі визначено як засіб самовдосконалення. Загальний обсяг лабораторних, практичних робіт і, відповідно, практичних дій, що виконують студенти означеного фаху, набагато менший об'єму інформації, що передбачено навчальними програмами дисциплін. Оскільки ця інформація мало використовується на практиці, вона не набуває або втрачає особистісного значення, і основною метою студентів є передусім складання заліків і екзаменів. Для розв'язання цієї суперечності необхідно створити психологічні, педагогічні та методичні умови трансформації навчальної діяльності у професійну, з поступовою зміною мотивів, цілей, методів, засобів, результатів студентів, орієнтацією їх на самостійне оволодіння знаннями й уміннями, на постійне професійне самовдосконалення. Варто відзначити важливість високого рівня особистісної та професійної компетентності у формуванні готовності до професійного самовдосконалення студентів саме викладачів закладів вищої освіти. Разом з тим надзвичайно важливою є підтримка держави та реалізація освітньої політики, спрямованої на підвищення соціального статусу вчителів взагалі та природничих дисциплін зокрема.

Отже, в основі розвитку професійного самовдосконалення майбутніх учителів лежить низка тісно взаємопов'язаних між собою чинників, вплив яких суттєво відображається на формуванні особистості майбутнього фахівця та, водночас, веде до перетворення або зміни (вдосконалення) самої освітньої системи. Вивчення та розкриття їх сутності стосовно вчителя природничих дисциплін в нашому дослідженні є завданням, що передбачає в подальшому виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і поєднання їх в цілісне теоретичне уявлення шляхом моделювання досліджуваної освітньої системи.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с.
2. Державна програма «Вчитель»: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28 березня 2002 р., № 379 // Офіц. Вісн. України. № 3 . С. 109-130.
3. Дубовицкая Т. Д. Психолого-педагогические основы личностно-значимого обучения в профессиональной подготовке будущего специалиста / Т. Д. Дубовицкая // Вестник Оренбургского государственного университета, 2001. № 7. С. 50-53.

4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. М.: Политиздат, 1995. 304 с.
5. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 476 с.
6. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів. Київ: Магістр-S, 1998. 201 с.
7. Якунин В. А. Педагогическая психология: учеб. Пособие / В. А. Якунин; Спб: Полиус, 1998. 317 с.

References

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large interpretive dictionary of modern Ukrainian. (2009). Kyiv; Irpin: Perun.
2. Derzhavna prohrama «Vchytel» [Public Teacher Program]. 28 bereznia 2002 r., № 379. (2002). *Official Bulletin of Ukraine*, 3, 109-130.
3. Dubovytskaia, T. D. (2001). Psykholoho-pedahohycheskye osnovy lychnostno-znachymoho obucheniia v professyonalnoi podhotovke budushcheno spetsyalysta [Psychological and pedagogical foundations of personally meaningful training in vocational training built specialist]. *Bulletin of Orenburg State University*, 7, 50-53.
4. Leontev, A.N. (1995). *Deiatelnost. Soznanye. Lychnost* [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow : Polytyzdat.
5. Martynenko, S.M. (2009). Systema pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv do diahnostychnoi diialnosti [The system of preparation of elementary school teachers for diagnostic activity]. (The dissertation of Doctor of Pedagogical Sciences). National Pedagogical University. MP Dragomanov, Kyiv.
6. Khomych, L. O. (1998). *Profesiino-pedahohichna pidhotovka vchytelia pochatkovykh klasiv* [Vocational and pedagogical training of primary school teachers]. Kyiv: Mahistr-S.
7. Iakunyn, V.A. (1998). *Pedahohycheskaia psykholohyia* [Educational psychology]. St. Petersburg : Polyus.

УДК 81'37–047. 37(045)

DOI:10.31339/2617-0833-2019-2(27)-2-75-86

THEORETICAL COMPREHENSION OF THE NATURE AND STRUCTURE OF THE LEXICAL AND SEMANTIC FIELD IN MODERN LINGUISTIC RESEARCH

Prokorporych Lidia, Bopko Ihor

ТЕОРЕТИЧНЕ ОМИСЛЕННЯ ПРИРОДИ Й СТРУКТУРИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ В СУЧАСНИХ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Прокопович Л С., Бопко І.З.

The theory of lexical - semantic field as a paradigmatic phenomenon has been theoretically substantiated in the article; the scientists' views of on this issue have been analysed; a generalized review of the history of the nature and structure of the field theoretical comprehension has been conducted. Discussion issues of modern field theory have been distinguished - the main features and structure of LSF. Modern types of classifications have been considered, those based on the relationship types and on the relationships between the field components. Particular attention has been paid to the issue of the nucleus and the periphery of the word in the field structure.

Key words: lexical and semantic field, distribution, morphosemantic field, syntagmatic field,